

Sulejman Festić

Ekološka kriza i misli velikih ljudi GOETHE O PRIRODI

Rezime

Pošto se ekološka kriza pojačava i kao Damoklov mač prijeti čovječanstvu, misli velikih ljudi o prirodi sve više postaju neka vrsta putokaza i izlaza šta treba raditi i kako iz te krize izaći. Ovdje će biti riječi o JOHANNU WOLFGANGU GOETHEU, velikom njemačkom književniku, i njegovom odnosu prema prirodi.

Prirodu nećemo posmatrati kroz analizu njegovih stihova i drugih njegovih umjetničkih izraza, što bi nas daleko odvelo, s obzirom na njegov obiman i raznovrstan opus. Razmišljaćemo o prirodi kao običnoj temi razgovora ovog poznatog umjetnika i njegovog sekretara Erika Ekermana. Odmah se može reći da je Goethe o prirodi rado pričao, da ju je dugo i svestrano proučavao. Nije bio zanesen emocijom i pjesničkim nadahnućem, već je bio nošen razumom i proučavanjem.

“NIKAD NISAM PRIRODU POSMATRAO RADI POETSKIH
CILJEVA”

(E. Ekerman, “Razgovori sa Geteom”,
Izdavačko preduzeće “Rad” – Beograd, 1961. godine, str. 117)

Da bi se uočila vrijednost Goetheovih misli o prirodi, neophodno je podsjetiti se vremena u kojem je ovaj veliki pjesnik živio. Dovođenje njegovih stavova i misli o prirodi u vremenske i društvene koordinate jeste, ustvari, sagledavanje kako su se ti stavovi i misli formirali i šta je sve uticalo da budu upravo takvi. Veliki pjesnici, kao što je bio Goethe, imaju prefinjena osjetila, pogotovo za vrhunski lijepo, dostojanstveno, uzvišeno i on se trudio da to što bolje upoznaje, analizira, dopunjuje i postavlja na još uzvišeniji i vrijedniji pijedestal. Prije svega, nije bio samo ljubitelj bujnosti, raspjevanosti i tajanstvenosti ljepote prirode, već i one ushićujuće, tople, djevičanske, dražesne, ženske. U takvoj isprepletenosti i međuzavisnosti ljepota, misao o ljepoti prirode zauzima istaknuto mjesto, jer je istrgnuta iz vrela i punoće života. Njegova sva djela, manje-više, bila su zasnovana na prirodi kao nečemu čvrstom, postojanom i sigurnom. On je u njenim istinama vidio polazište od kojeg nije mogao zalutati – jer je priroda zahtijevala punoću, samosvjesnost i neotuđenost.

Goethe živi u drugoj polovini 18. i prvoj polovini 19. vijeka, dakle u vrijeme velikih društvenih preobražaja, nuačnih otkrića, kada se priroda detaljnije i svestranije otkriva i koristi. On ujedno sudjeluje u višestrukom istraživanju prirode, pa je i biolog, zoolog, geolog, speleolog. U tom izučavanju dolazi do uvjerenja da s prirodom treba postupati blago, pažljivo, da ona nije nešto posebno i od ljudskog života otrgnuto, već njegov sastavni i nerazdvojni dio. Prirodi daje posebnu i odgovarajuću vrijednost. Udaljava se od ideje prosvjetiteljstva i zagovara saradnju sa prirodom. Tu nalazi ishodište životnih orijentira i istina. Nalazi se na čelu pokreta koji njeguje “vraćanje prirodi”, poput onog Rusoovog u Francuskoj. Prirodu poima kao cjelinu u kojoj je sve u nastajanju, rastenju i u kojoj duhovi krstare, ljudima se približavaju, što čini ostatak srednjovjekovnog teološkog, crkvenog učenja.

Veliko interesovanje za prirodu i aktivno i višestruko upoznavanje njenih vrijednosti, prikazujući i otkrivajući je u bujici života kroz umjetnička djela, učinilo je da Goethe postane posebno cijenjena i izuzetna ličnost. Ovaj njemački mislilac slavi život, pa u njega uključuje sve raspoložive komponente: društvene i prirodne. Stoga nije bilo teško velikom vajmarsko-saksonskom vojvodi da uvidi kako je izuzetna dragocjenost imati ovakvu univerzalnu ličnost na dvoru, pa poziva Goethea da boravi u njegovoj rezidenciji.

Na dvoru vojvode sva nadarenost i dinamičnost Goethea dolazi do punog izražaja. On je mecena kulturno-zabavnog života u vajmarsko-saksonskoj književnosti. Njegov umjetnički, književni rad ubrzo prevazilazi granice uže teritorije i postaje poznat i popularan na cijelom prostranom njemačkom području, pa i dalje, i tako doprinosi i skoro njegovom ujedinjenju u jednu državu. Car Napoleon Bonaparte, pri osvajanju ovih područja, nije mogao a da ne pozove na viđenje i razgovor kreatora i ideologa kulturnog života Njemačke, smatrajući da bi tako i duhovni život njemačkog naroda mogao držati u šaci. Međutim, priča se da kočoperni i silni car nije nikada bio manji i mirniji nego upravo pri susretu i razgovoru sa slavnim njemačkim umjetnikom. Pojava, gordost, odmjerena i skladnost riječi potpuno su ga zbunjivali, tako da je Napoleon, u početku, izgledao gotovo izgubljen. Ne samo korpulentnost Goethea, već i njegova mirnoća i misaonost tjerali su Napoleona – osvajača sa njemačkog tla. To je bio dobar primjer da um može nadvladati silu, a plemenitost militantnost.

Gete nije nikada bio u podređenom, nezavidnom položaju, pogotovo u Vajmaru gdje je najduže živio i gdje je najviše stvarao i gdje je saosjećao sa vijekovima ugnjetavanom i eksploatiranom prirodom. On o prirodi nije mislio iz solidarnosti i milosrđa, već sa jednog samostalnog i uzvišenog položaja, sa kojeg su stavovi o prirodi mogli biti trezveni, nepristrasni i vjerodostojni.

Interesovanje za prirodu i način njenog proučavanja za ovog njemačkog mislioca su predstavljali siguran i pouzdan put za kasnije lakše i potpunije upoznavanje ljudi, njihovih životnih padova i uspona, koje je on tako vjerno i detaljno prikazivao i oslikavao u svojim djelima. U proučavanju i upoznavanju ljudi Goethe je, dakle, išao ispravnim putem: od općeg ka posebnom, od prirode kao cjeline ka čovjeku kao individui, što je u oprečnosti sa tradicionalnim odnosom prema prirodi u tzv. eksploatatorskim, klasnim sistemima.

“DA NISAM STUDIRAO PRIRODNE NAUKE, NIKADA NE BIH UPOZNAO LJUDE ONAKVE KAKVI SU ONI STVARNO.”

(Isto, str. 121.)

U tom ophođenju prema i jednom i drugom priroda je, kao kod Ž. Ž. Rusoa, ono temeljno, odnosno pouzdano, što nije podložno promjenama i

nestabilnostima. Ujedno, u saobraćanju sa ljudima težnja je da se i kod njih otkrije ono zajedničko, karakteristično, stalno, međutim, to je često teško otkriti i definisati u potpunosti, jer ima uvijek nešto zagonetno što bi moglo da bude predmet daljeg ispitivanja. U prirodi nema ništa varljivo, u smislu da se želi pretvarati na drugi “neistiniti” način. Priroda se ne šali, pogotovo kad upozorava, naprimjer o savremenom devastiranju i kontaminiranju njenih kvaliteta. Znači da se treba pri tome zamisliti i nešto u vezi s tim poraditi, inače:

“U SVIM DRUGIM STVARIMA (osim prirode – dodao S. F.) NE MOŽE ČOVJEK DA PRATI ČISTU OČEVIDNOST I MIŠLJENJE, ZABLUDE, ČULA, KAO I PAMET I SLABOSTI I SNAGE KARAKTERA, SVE JE VIŠE-MANJE SAVITLJIVO I KOLEBLJIVO I OMOGUĆUJE DA SE O NJEMU VIŠE ILI MANJE RASPRAVLJA, ALI O PRIRODI NE ZNA NI ZA KAKVU ŠALU, ONA JE UVIJEK ISTINITA”

(Isto, str. 121)

Iako priroda, prilikom proučavanja, zahtijeva posebnu pozornost i strpljenje, ipak je zanimanje i interesovanje za nju predstavljalo zadovoljstvo, jer se našao u jednom zatvorenom i vrijednom mediju. Vrijednom u smislu da zakoni prirode imaju svoju sistematičnost i stalnost koje čovjek treba da usavršava i respektuje.

“ZANIMANJE PRIRODOM JE NAJČEDNIJE”

(Isto, str. 117)

Zanimanje za prirodu za Goethea je vrlina, možda iznad svih, jer je ona nešto najzadovoljnije čime se čovjek može baviti. No, kad se to obavlja sa ushićenjem, znatiželjom i radošću, kao što je to bio slučaj kod ovog velikog njemačkog mislioca, poznato je, onda i moraju doći posebni, zadovoljavajući rezultati, što se odražavalo na njegova mnogobrojna djela.

“NEMA VEĆE RADOSTI OD RADOSTI KOJU NAM PRIČINJAVAJE PROUČAVANJE PRIRODE”

(Isto, str. 122)

Priroda ni u jednom trenu nije iznevjerila pjesnika, već ga je stalno nagrađivala i pobuđivala na daljnja interesovanja. To je bilo zadovoljstvo koje je trajalo i ujedno koje je pobuđivalo. Sagledavao je u Hegelovom stilu da jedna istina povlači traganje i otkrivanje druge i tako unedogled. A to stalno postizanje i traženje novog i nesvakidašnjeg i jeste nešto što je Goetheu davalo širok dijapazon interesovanja i zanimanja.

“STVAR STOJI TAKO, ČOVJEK MOŽE DA PRODIRE U PRIRODU MA SA KOJE STRANE, UVIJEK ĆE NAIĆI NA NEKU MUDROST”

(Isto, str. 123)

Tajne prirode, smatra Goethe, su nedostižne. Drugim riječima, priroda se ne može sagledati u potpunosti, u cjelini. Uvijek je izazivačka, mami da se otkrivaju njene tajanstvenosti. Rasvjetljavanje tajni postiže se otkrivanjem samo relativnih istina, a ne apsolutnih. A relativne istine donose nešto novo i različito, što pobuđuje posebno interesovanje naučnika.

“NJENE TAJNE (prirode – dodao S. F.) SU OD NEDOSTIŽNE DUBINE, ALI NAMA LJUDIMA JE DOPUŠTENO I DANO DA JE STALNO POSMATRAMO. I BAŠ TO ŠTO ONA NAJZAD OSTAJE NEDOKUČENA IMA ZA NAS VJEČNU DRAŽ DA JOJ SE STALNO PRIBLIŽUJEMO I POKUŠAVAMO DA JE PROZREMO I NEŠTO NOVO OTKRIJEMO”

(Isto, str. 122)

Iako je priroda složena i tajanstvena, ipak je u pojedinim manifestacijama jednostavna. Međutim, ta jednostavnost sadrži izuzetnu složenost, jedno zrenje koje se ispoljava na najsvrsishodniji i najjednostavniji način. Jednostavnost se javlja kao vrlina, ali ne puka, “nesazrela” jednostavnost, već jednostavnost kao izraz neophodnosti i savršenstva. A to priroda gotovo i jedino može da da.

“U PRIRODI JE VELIKO TO ŠTO JE TAKO JEDNOSTAVNA I ŠTO ONA SVOJE NAJVEĆE POJAVE UVIJEK PONAVLJA U MALOME”

(Isto, str. 117)

U doticaju i postupku sa prirodom, bilo kad je bio u ulozi slikara, biologa, geografa, geologa, pjesnika, Goethe je uobličavao i usavršavao taj odnos, nastojeći da bude što potpuniji. On je osluškivao prirodu i njene specifičnosti da bi tako što bolje proniknuo u njene čari i istine. Priroda ga je, pri tome, učila plemenitosti, postupnosti, strpljivosti i tačnosti, što je jedini način da se dođe do istine.

“ALI POŠTO ME JE MOJE RANIJE CRTANJE PREDJELA, A ZATIM I NAŠE DOCNIJE ISPITIVANJE PRIRODE NAGONILO NA STALNO TAČNO POSMATRANJE PRIRODNIH PREDMETA, JA SAM MALO-POMALO NAUČIO NAPAMET PRIRODU DO NAJSITNIJIH DETALJA TAKO DA ONI, AKO NIJE KAO PJESNIKU NEŠTO POTREBNO, STOJE NA RASPOLAGANJU, TE SE NE OGRIJEŠIM LAKO O ISTINU”

(Isto, str. 117)

Ovaj mislilac kao da je znao šta će se u narednih 150-200 godina desiti sa prirodnim bogatstvima ako se sa njima ne postupa na racionalan i human način. Sve ono što vodi eksploataciji, monopolu i prestižu utiče da priroda djeluje na neki drugi, neuobičajen, “neprirodan” način. Stoga, Goethe pjesnik izjavljuje:

“SA PRIRODOM ČOVJEK MORA DA POSTUPA POLAGANO I BLAGO AKO HOĆE DA SE NJOME KORISTI”

(Isto, str. 120)

Kad se sa prirodom ne postupa blago, onda ni priroda ne može da se ponaša blago. Priroda pomno prati ponašanje čovjeka, pa ga ovisno o tome nagrađuje ili kažnjava. Goethe upozorava da do tog kažnjavanja ne bi trebalo doći, prije svega od čovjeka kao aktera uspostavljanja tih odnosa.

Približavanje prirode čovjeku kod Goethea posebno se uočava u odlasku na sastanke voljenim osobama – ženama (Kristina, Mina, Herclib, Madam de Stal, Fredrika, Marijana fon Vulemer, Ulrike fon Levecov), u trenucima kad su svi osjeti uzbuđeni i kada maksimalno funkcioniraju, odnosno u trenucima kulminiranja čovjekovih utisaka i doživljaja. “Po svježini jezičkog izraza i po mladalačkom zanosu, ostaće uvijek Goetheova pjesma “Dobrodošlica

i rastanak” (Willkommen un Abschied) u kojoj Goethe ovjekovječuje sve odlaske do Fredrike, sve sastanke sa njom i posljednji rastanak. Hrast u noći stoji kao div, žbun u mraku svjetluca sa stotine očiju; vjetrovi tiho mašu krilima, a mjesečina je melanholična. Sve je personificirano, pejzaž je pun nekakvih duhova” (Zoran Konstantinović, Predgovor Fausta, J. V. Goethea, Prosvjeta, Beograd).

Goethe unosi čovjeka u prirodu i prirodu u čovjeka i da bi njihov doticaj bio što blaži i ujednačeniji, on zadržava spiritualnu tradicionalnu formu. Razlika je što je za njega priroda prisutna, uzvišena i puna respekta. Ona nije drugo nečega, već nešto što se treba i mora uvažavati. On u prirodi vidi materijalnu silu čovječanstva.

Da bi što plastičnije i potpunije opisao psihu i raspoloženje čovjeka, Goethe ga upravo upoređuje sa materinstvom i veličinom prirode. U tom se lahko i jasno ogleda život čovjeka kao individue u širem prirodnom mediju u kojem treba da uspostavlja i nameće životnu ravnotežu.

“U pjevanju duhova nad vodama – posljednja dva stiha slivaju se u veličanstvenu parabolu: ‘Dušo čovjekova, koliko si slična vodi. Sudbino ljudska, koliko si nalik na vjetar!’” (Zoran Konstantinović, Predgovor Faustu, Beograd, Prosvjeta, str. 16). Refleksije i respektovanje prirode kod Goethea je veće kad se ima u vidu da je on slavio život, nastojao i uglavnom uspijevao da koristi sve draži i slasti, smatrajući da je on najveća vrijednost čovjeka. U vrtlogu življenja je priroda u punoći svojih privlačnosti, nadahnuća i istina.

“I PRIRODA JE JEDNA VELIKA RADIONICA U KOJOJ SVE VRI
KAO U KOŠNICI”

(Isto, str. 24)

Priroda je taj medij, arena gdje se sve u životu čovjeka zbiva i zašto je onda ne uzimati ravnopravno u obzir, kad i ona utiče na finalizaciju tih okolnosti i fizionomiju događaja. Zbog ovakvog tretiranja prirode Goethea smatraju sljedbenikom panteizma. Za razliku od Spinozinog, njegov panteizam je dinamičniji i životniji. Prirodu posmatra kao jednu cjelinu u kojoj je sve u stalnom nastajanju, rasteњу i nestajanju. Za njega je prirodni pejzaž onaj koji je izraz pitomine, gdje ima mnogo raznovrsnih i mirisnih boja, gdje sve zuji ili pjeva, i raduje se.

“PRIRODA NE MOŽE DA BUDE BEZ ENTELEHIJE” (entelehija – aristotelovski izraz, kojim je Gete označavao živu stvarnost, nerazrušenu životnu snagu) –

(Isto, str. 62)

Kakvo je bilo neracionalno i pristrasno korišćenje prirodnih resursa kroz historiju, vrijedno je napomenuti misli Goethea u odnosu čovjeka prema prirodnoj okolini, imajući u vidu ne samo čovjekov prestiž, već i agresivnost. Apeluje na čovjeka da bude umjereniji, solidarniji i tolerantniji, da se savlada i bude uviđavniji. To upravo i nedostaje savremenom čovjeku. Međutim, on čovjeka ne sagledava u kontekstu društvenih zbivanja, smatrajući da je on odgovoran za svoju društvenu organizovanost i ponašanje. U tom smislu on treba da prevaziđe sve one prepreke i stege koje ga ometaju pri ispoljavanju njegove prirodnosti, odnosno ljudskosti.

“GLAVNA STVAR JE DA ČOVJEK NAUČI DA SE SAVLADA. KAD BIH PUSTIO SEBI NA VOLJU, JA BIH, PO SVOJOJ PRIRODI, UPROPASTIO I SEBE I SVOJU OKOLINU”

(Isto, str. 150)

Puštanje sebi na volju, čemu se Goethe suprotstavljao, jeste neka vrsta apela za uviđavnost, prirodnost i zdravo stanje, u kojem čovjek prebiva i djeluje, jeste iznalaženje mogućnosti i uvjeta za potvrdu i uvažavanje dostojanstva drugih članova društvene organizacije. Ako nema obuzdavanja i ublažavanja partikularnih interesa, onda čovječanstvo poprima druga obilježja, svakako ne ona neophodna i poželjna – kao što je, nažalost, slučaj u savremenom svijetu.

Goetheu, kao svestranom misliocu i tumaču prirodnih manifestacija i pojava, bilo je poznato da u prirodi postoji skladnost, red koji ne bi trebalo zanemarivati. Sve ima mjeru i okvire ispoljavanja. “Goethe je znao da i vatra ima granicu, da ne smije gorjeti koliko hoće” (Isidora Sekulić, *Odabrana djela*, Rad, Beograd, 1982, str. 342). Upravo te granice dozvoljenosti ispoljavanja ili narušavanja u prirodi postaju veoma aktuelne za čovječanstvo. Priroda se blagovremeno pobrinula, zato Goethe i spominje da priroda ima svoju entelehiju, da ima svoje zakone funkcionisanja i razvoja. Ovaj pjesnik misli

da i čovjek, kao dio prirode, treba da slijedi i uvažava te zakonitosti “Goethe im je (savremenici) jasno već rekao da čovjek ima da stvara kao i priroda strogo po zakonima, u redu i skladu” (I. Sekulić, Ibidem, str. 342).

Biće ima punoću rasta i razvoja tek kad slijedi i ispunjava prirodnost tog uspona. A pod prirodnošću Goethe podrazumijeva nesmetanost i slobodu, izostajanje i zaobilazanje svega onog što sputava razvoj. Savršenost i ljepota bića postiže se tek kada je ono u uvjetima prirodnog, slobodnog življenja.

“NEKO STVORENJE TEK JE TADA LIJEPO KADA JE DOSPJELO DO VRHUNCA SVOG PRIRODNOG RAZVOJA”

(Isto, str. 76)

U protivnom, ljepota je manjkava, nepotpuna, jer nije mogla da sazri i pojavi se u punom sjaju. “Velika originalnost u punoj normalnosti značila je za Goethea: živjeti i raditi tako kako bi se postalo potpun čovjek” (I. Sekulić, str. 339). Bez oslonca na prirodu i uvažavanje njenog svakidašnjeg ritma zakonitosti, manjkavost bi bila neminovna, pa bi i život poprimio takve komponente.

Kad Goethe ističe da je “život najveća vrijednost i ukoliko on uopće ima nekog smisla, onda je taj smisao u radu”, vrijedno je napomenuti njegov pojam slobode bez koje se život i rad, u smislu urođene ljudske djelatnosti, ne bi mogli na odgovarajući način ispoljiti.

“SLOBODNIM NAS NE ČINI TO DA NIŠTA IZNAD SEBE NE PRIZNAJEMO, VEĆ, NAPROTIV, DA POŠTUJEMO NEŠTO ŠTO JE IZNAD NAS”

(Isto, str. 126)

To nešto što je iznad nas i čija je organizacija starija i općenitija nesumnjivo je priroda i njeni mnogobrojni i složeni ekosistemi, čije niti postaju veoma osjetljive i međusobno ovisne.

Poštovanje nečeg iznad sebe – prirode – ne znači žrtvovanje i osiromašenje čovjeka, što u savremenom svijetu postaje posebno akutno. Međutim, poštivanje prirode zahtijeva postupnost, historiju, a što ne znači da se to ne može ubrzati i blagovremeno organizovati, tim prije što priroda opominje i svojim osiromašenjem ozbiljno počinje kažnjavati čovjeka.

“JER TIME ŠTO POŠTUJEMO, UZDIŽEMO SE GORE DO NJEGA I SVOJIM PRIZNAVANJEM OBJELODANJUJEMO DA I SAMI U SEBI IMAMO TO NEŠTO VIŠE I DA SMO DOSTOJNI DA MU BUDEMO RAVNI”

(Isto, str. 126)

Goethe sve podvrgava kritici, sve što je iznad opipljivog, svakidašnjeg načina života, pa i kad su u pitanju stavovi njegovog savremenika, poznatog filozofa Emanuela Kanta. Ovaj njemački pjesnik se suprotstavlja Kantu, prije svega, zato što prirodu potiskuje i zamagljuje, a Goethe je htio da ona bude prisutna u svojoj raskoši i bogatstvu. Lišavanje praktičnog načina života jeste ujedno ranjavanje tog života. Stoga Goethe daje realno učenje i vrijednost Kantovom kategoričkom imperativu:

“VEOMA POŠTUJEM KATEGORIČKI IMPERATIV I ZNAM KOLIKO DOBROG MOŽE DA PROIZAĐE IZ NJEGA. ALI S TIM NE SMIJE DA SE IDE PREDALEKO, JER INAČE TA ZAMISAO O IDEJNOJ SLOBODI BEZ SUMNJE NE VODI NEČEM DOBROM”

(Isto, str. 126)

Za kategorički imperativ, kao najviši moralni zakon, Kant kaže: “Postupaj uvijek tako da maksima (subjektivni princip) tvoje volje može istovremeno važiti kao zakon za sve ljude.” Ovom tvrdnjom i uz napomenu da čovjek čovjeku ne smije nikada da služi samo kao sredstvo nego uvijek istovremeno i kao cilj, Kant bi htio da utvrdi opći moralni zakon koji bi važio za sve ljude i sva vremena, ne videći da je sadržina kategoričkog imperativa (konkretno, moralne norme) uvijek određena forma društvenih odnosa i da je, prema tome, nužno različita za razne društvene klase.

I na kraju, može se postaviti pitanje koliko je imalo uticaja bavljenje prirodom, odnosno njenim intenzivnim proučavanjem i nadahnjivanjem, na Goetheovu, popularnost u književnom i općedruštvenom životu. Navešćemo dvije premise iz kojih se odgovor može vidjeti, odnosno zaključiti. Priroda je bila glavni i jedini orijentir, ako ne i presudna odrednica, da Goethe postane ono što jeste.

Prva premisa:

“DA NISAM STUDIRAO PRIRODNE NAUKE NIKADA NE BIH UPOZNAO LJUDE ONAKVE KAKVI SU ONI STVARNO”

(E. Ekerman, Razgovor sa Geteom, str. 121)

Druga premisa:

“I BAŠ TO ŠTO JE UMIO DA DJELUJE SA DRUGIMA I POMOĆU DRUGIH, BAŠ U TOME JE BIO NJEGOV GENIJ, NJEGOVA ORIGINALNOST, NJEGOVA VELIČINA”

(Isto, str. 31.)

I kao zaključak. Poznato je da je Goethe bio veliki pjesnik. U svojim djelima on često ne spominje prirodu. Međutim, ona je kod njega uvijek prisutna. Šaptala mu je na uho. Sa svojim tajnikom Ekermanom, u razgovorima u časovima odmora, Goethe je razotkrio svoje misli o prirodi. Priroda je “in ultima linea” ne samo njegovog umjetničkog rada, već i života, onog svakidašnjeg u kojem je doživio 83 godine i postizao i uživao sve slasti i počasti. Na dvoru princa Karla Augusta on nije bio princ, ali je živio kao princ. Njegov svestrani duhovni život donio mu je veličinu. Osvjetljavao je i cijenio sve ono što je prirodno i ljudsko, a kritikovao i suprotstavljao se onome što to nije.

Veliki njemački pisac Thomas Man u raspravi o Goetheu kaže:

“...čovjek i veliki pjesnik, tačnije veliki čovjek u vidu velikog pjesnika”. A to je mogao biti jer je prigrlio i prirodu i čovjeka. Nije ih stavio u uobičajeno, tradicionalno suprotstavljanje, već u harmonično djelovanje, upravo ono za čim postoji velika potreba savremenog svijeta.

Misli velikog njemačkog pjesnika vjerovatno ne bi bilo vrijedno toliko spominjati da se ne postavlja pitanje njihovog značaja i aktuelnosti za savremena nastojanja i mjere koje se preduzimaju ili koje bi trebalo preduzeti u svijetu, imajući na umu da je ovo naša jedina zemlja i da od njene ranjivosti, osiromašenja ili, pak, očuvanja i unapređivanja ovisi i naše postojanje i kvalitet

života na njenim još raznolikim i koliko-toliko zdravim prostorima. Ako je čovječanstvo sa zahvalnošću prihvatilo Goetheova djela, paralelno s tim, treba i da realizira njegove stavove o prirodi, koja nas okružuje i koja je naš “anorganski dio”. Ovo tim prije što su njegova rasuđivanja o prirodi neka vrsta kristalizacije dugogodišnjeg zrenja i, prema tome, poruke čovječanstvu – poruke koja se može tumačiti i smatrati kao uputa i orijentir u općem odnosu i svakodnevnom postupku prema prirodi.

Priroda kao materinska sila čovječanstva je nešto što je njemu dato i zadano. Dato u smislu da trebamo i moramo uvažavati, pratiti i respektovati zakonitosti i specifičnosti prirode. Zadano u smislu da je kakvoća i izgled prirode iskonsko i vječno iskušenje čovječanstvu. Kao takva ona je njegova “mjera svih stvari”, svakodnevno zrcalo u kojem se ne samo ogleda već u kojem se i mjere i registruju ponašanja i sumiraju i vrednuju ukupni rezultati na ovoj planeti. Zato Goethe kaže da ponašanje prema prirodi treba da bude blago, racionalno i humano, a nikako da na njenim vrijednostima i resursima ispoljavamo samovolju, bijes, egocentrizam, ugnjetavanje i druge negativnosti koje se, nažalost, susreću u savremenom svijetu i koje to priroda vjerno odslikava i zadržava. Priroda je zadana u Goetheovom smislu jer je ona ono osnovno što treba čuvati i na odgovarajući način koristiti. U tom smislu priroda je materijalna sila čovječanstva i tako je čovjek mora imati. Gubljenje iz vida toga jeste ulaženje u tzv. ekološku krizu, pa su otuda i aktuelne Goetheove misli o prirodi kao dijelu i saputniku našeg života.

Ovaj njemački pjesnik toliko ističe značaj prirode da smatra “da čovjek poznaje sebe samo ukoliko pozna vanjski svijet, a vanjski svijet može spoznati samo ukoliko je svjestan sebe u njemu” (Ivan Kuvacić, *Obilje i nasilje*, Naprijed, Zagreb, 1979, str. 219).

Iako je Goethe s rezervom prilazio Kantovom kategoričkom imperativu, kao činu autohtone samosvijesti, ipak se, na kraju krajeva, ne udaljava mnogo od ove vrste imperativa, odnosno odredbi o općem ponašanju čovjeka prema vanjskom svijetu. Jer, kao svjesno biće, čovjek mora biti odgovoran za svoje namjere i postupke.

Međutim, da bismo se što više približili tajnama prirode i sa njom “pušili lulu mira”, moramo poznavati ne samo materinsku silu prirode, koju toliko ističe Goethe, već moramo poznavati i tzv. očinsku silu prirode – onu silu od koje, uglavnom, počinju i uobličavaju se osnovni odnosi i krupnije promjene u prirodi.

Spoznajni put Goethea od općeg ka posebnom, od Prirode ka Čovjeku, ne bi bio pogodan za efikasniji doprinos rješavanja savremene ekološke krize, jer u sređivanju odnosa u socio i eko-sistemima treba poći od Čovjeka, u smislu “kakav je odnos čovjeka prema čovjeku, takav je i njegov odnos prema prirodi.”... Naime, da bi se uspostavili odgovarajući odnosi na ovoj planeti, da joj ne bi prijetio potop od raznih militarističkih razaranja, devastiranja i kontaminiranja, neophodno je da čovjek sredi svoje odnose u socio-sistemu, pa bi time dobrim dijelom uspostavio i odgovarajuće odnose prema vanjskom svijetu, uvjetno rečeno eko-sistemu. Međutim, Goethe se ne osvrće, namjerno ili nenamjerno, na organizaciju i funkcionisanje socio-sistema.

Goethe ističe materinsku silu čovječanstva, njegovi zemljaci predstavnici naučnog socijalizma, koji su ga nadživjeli za 50 godina, ističu očinsku silu čovječanstva. Nisu li se, u to pola vijeka, stekli presudni faktori daljeg razvoja društva? “Kod Goethea nalazimo misao da svaki novi objekat istinski spoznat stvara jedan novi organ u nama. Socijalisti, pak, žele da istaknu aktivnu stranu ljudskoga bića, ukazujući na suprotan smjer.

Iako je isticao monoroditeljsku (materinsku) silu čovječanstva, ipak su misli njemačkog pjesnika značajne za odlučno i blagovremeno zauzimanje stavova o prirodi, s obzirom na njeno stanje i dalje trendove umanjivanja i nestajanja njenih vrijednosti neophodnih za postojanje živih bića na zemlji. Suprotstavljao se bezobzirnoj eksploataciji, egoizmu, neloyalnoj i beskrupuloznoj konkurenciji i svim oblicima neprirodnog djelovanja i ponašanja. Nešto ima svoj rast ako ima prirodni razvoj. Otuda je, vjerovatno, kod njega i došla u prvi plan priroda kao materinska sila čovječanstva, od koje nije daleko do one potpune – očinske, one za čijim ustrojstvom i legitimnošću žudi čovječanstvo.

Uvažavanje prirodnog za Goethea je ujedno uvažavanje i ljudskog. Ljudsko i ne bi moglo da se razvija bez tog osnovnog, zdravog, naturalnog. Gubljenje iz vida prirodnosti za Goethea je ujedno gubljenje ljudskosti, bez obzira koliko je čovjek utkao vlastite ljudskosti u prirodu ♦

Sulejman Festić

THE ENVIRONMENTAL CRISIS AND THE VIEWS OF THE GREAT
– GOETHE ON NATURE

Abstract

With the environmental crisis deepening, and the sword of Damocles hanging over humankind, the views of the great on nature are increasingly becoming a signpost of sorts pointing to the way out, to what should be done to extricate ourselves from the crisis. This paper deals with Johann Wolfgang Goethe, the great German writer, and his attitude to nature.

Nature will not be viewed through an analysis of his verse and other artistic expression, which would take us down a long road, considering how extensive and diverse his opus is. Instead, the paper will reflect on nature as a regular topic of conversation between the famous writer and his secretary, Erik Ekermann. It can be said without hesitation that Goethe liked to talk about nature, and that he had made a long and comprehensive study of it. He was not carried away by emotion and poetic inspiration, but moved by reason and study.